

1.2 Ways of improving the legal regulation of the use of space capabilities in the military sphere

Використання космічного простору в мирних цілях відіграє неймовірно важливу роль у нашому повсякденному житті. Новітні космічні технології та послуги є необхідними для технологічної незалежності України, її економічного зростання.

В умовах широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України перед сектором національної безпеки і оборони постають нові завдання та виклики. У світлі воєнних загроз ключовим фактором задоволення безпекових та оборонних потреб держави є створення та використання сучасних космічних спроможностей. В рамках даної роботи під терміном «космічні спроможності» автором розглядається можливість застосування результатів космічної діяльності, космічних технологій та послуг у сфері національної безпеки і оборони України.

Важливо зауважити, що експлуатація космічної техніки у військових цілях стала об'єктивною реальністю та неодмінною складовою планування, організації та проведення сучасних бойових операцій. Підтримка воєнних операцій (дій) з космічного простору має істотний позитивний вплив на ступінь оснащеності та боєздатності збройних сил. Зокрема, актуальна інформація космічної розвідки (видової та радіоелектронної) забезпечує вихідними даними для реалізації комплексу оборонних заходів, що гарантує необхідний рівень обізнаності про ситуацію, своєчасність і точність в бойових діях. Нині вкрай потрібним є здійснення дистанційного спостереження Землі у зв'язку з імовірною підготовкою до застосування ядерної, хімічної чи радіаційної зброї.

Крім того, космічні знімки стану постраждалих територій (об'єктів) можуть використовуватися для розрахунку завданої шкоди та збитків. У цьому зв'язку закономірним є юридичне закріплення належності космічної діяльності, космічних технологій та послуг до життєво важливих функцій та/або послуг,

порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України [10].

Безпрецедентні переваги космічної техніки обумовлюють потребу правового забезпечення створення нових та розвитку космічних спроможностей в національних інтересах України, що сприятиме стримуванню агресора та здійсненню захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості держави.

До розпаду СРСР, як свідчить ретроспективний аналіз, тогочасна Українська РСР активно та результативно здійснювала союзну космічну діяльність. На території нашої держави розташовувалися багатопрофільні космічні підприємства, установи та організації, котрі володіли потужною науково-виробничою базою, унікальною наземною інфраструктурою і високим інтелектуальним потенціалом для організації та проведення наукових космічних досліджень, створення й експлуатації космічної техніки, використання космічного простору.

Щоправда основний акцент їхньої господарської діяльності був зроблений на виробництво, випробування та експлуатацію ракетно-космічної техніки військового призначення. Саме за участі українських підприємств космічного сектору економіки здійснювалося, зокрема проектування та виготовлення відомої у світі міжконтинентальної балістичної ракети Р-36М (у класифікації країн Північноатлантичного альянсу – SS-18 «Сатана») [11].

Із припиненням існування Радянського Союзу та проголошенням незалежності, Україна розпочала формування власної космічної політики щодо побудови національної космічної галузі як пріоритетної складової високотехнологічного сектора економіки. Ураховуючи світові тенденції комерціалізації космічної діяльності, збережені науково-технічні (експериментальні) розробки та досягнення в ракетно-космічній галузі, орієнтир був взятий на виконання цивільних дослідно-конструкторських та науково-дослідних робіт, зорієнтованих на розв'язання проблем народногосподарського комплексу України [12]. При цьому безумовно впроваджувалися, у тому числі

критичні наукомісткі радянські ракетно-космічні технології, що використовувалися в оборонних напрямках. Саме на базі згадуваної міжконтинентальної балістичної ракети була створена орбітальна ракета-носіє «Дніпро», котра застосовувалася для здійснення спільних російсько-українських комерційних запусків космічних апаратів.

Разом з тим необхідність гарантування державних інтересів України, підвищення рівня їхньої захищеності, потребувала закладення правових підвалин для забезпечення ефективного використання вітчизняного науково-технічного та виробничого потенціалу, а також можливостей, які надає космічна діяльність, для зміцнення обороноздатності держави. І таким законодавчим фундаментом стала універсальна норма статті 3 Закону України «Про космічну діяльність» [13], якою закріплено, що провадження космічної діяльності має на меті забезпечення довгострокових інтересів держави у сфері національної безпеки та обороноздатності.

Для досягнення обумовленого цілеспрямовання космічної діяльності вказаний Закон передбачає застосування програмно-цільового методу державного регулювання. Саме на основі Загальнодержавних цільових науково-технічних космічних програм України (далі – космічна програма), затверджуваних Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України, визначаються потреби держави у космічній техніці оборонного і подвійного призначення, а також укладаються контракти на проведення науково-дослідних робіт і виробництво космічної техніки. Отож безпеково-оборонне фокусування космічної діяльності визнається невід’ємною складовою частиною розвитку національної космічної галузі. Натомість безпосереднє виконання заходів космічних програм покладено на Національний центр управління та випробування космічних засобів [14].

Державним пріоритетом у напрямі забезпечення національної безпеки і оборони передбачалося створення та експлуатація, зокрема:

- 1) космічних систем оптико-електронного, радіолокаційного та радіоелектронного спостереження;

2) космічної системи зв'язку та передачі даних (у складі геостаціонарного або кількох високоеліптичних космічних апаратів-ретрансляторів) і комплексу наземних станцій (на основі наявного парку станцій супутникового зв'язку);

3) наземного автоматизованого комплексу керування та забезпечення цільового застосування космічних апаратів і єдиного наземного комплексу приймання та обробки інформації (на основі наявної космічної інфраструктури);

4) системи космічного навігаційно-часового забезпечення (з використанням національних засобів контролю);

5) системи радіоелектронного спостереження та інформаційного забезпечення протидії іноземним засобам космічної розвідки [15].

Закріплювалося й виконання космічних проєктів оборонного призначення. Державне планування космічної діяльності охоплювало розробку технологій отримання, обробки та розповсюдження інформації за допомогою космічних систем дистанційного зондування Землі, навігації та зв'язку, що сприяло б технологічній та економічній незалежності держави. Вочевидь впровадження нових космічних технологій, розроблених в інтересах національної безпеки та оборони позитивно вплинуло б на ступінь оснащеності та боєздатності Збройних Сил України.

Варто відзначити, що реалізація лише однієї космічної програми на 2003-2007 роки могла слугувати істотною вихідною базою для теперішнього розв'язання комплексу важливих питань обороноздатності держави. Йдеться про передбачення майбутнього стану розвитку та використання космічних спроможностей у секторі національної безпеки задля: 1) завчасного виявлення ознак воєнних, екологічних, стихійних та інших загроз безпеці України; 2) оперативної оцінки заподіяної шкоди від потенційних загроз; 3) планування заходів запобігання, мінімізації або ліквідації передбачуваних наслідків виявлених загроз; оперативного оповіщення та управління відповідними військовими формуваннями під час протидії загрозам національній безпеці; 4) оцінки заподіяної шкоди та забезпечення ефективності здійснюваних захисних заходів; 5) контролю за озброєнням військовою діяльністю, техногенними та

екологічно небезпечними видами діяльності, а також станом навколишнього середовища тощо.

Одночасно з відповідним програмуванням провадження космічної діяльності в інтересах сектору безпеки і оборони, на державному рівні також сформульовані різнопланові цільові установки перед національною космічною галуззю. Досягнення пріоритетного завдання розвитку космічної розвідки (строк виконання – 2025 рік) передбачає річна національна програма під егідою Комісії Україна - НАТО на 2021 рік [16].

Концепція реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року [17] закріплює забезпечення на замовлення державних органів, що здійснюють повноваження у сфері національної безпеки та оборони: надання послуг супутникового зв'язку та ретрансляції даних, координатно-часового та навігаційного забезпечення, здійснення контролю та проведення аналізу космічної обстановки; гарантованого і оперативного надання інформації, отриманої від супутників дистанційного зондування, та технічної підтримки щодо створення сучасних технологій її спеціального використання. Окреслені урядові концептуальні засади провадження космічної діяльності в інтересах національної безпеки і оборони відображалися у завданнях космічної програми на 2013-2017 роки [18].

Стратегія космічної діяльності України на період до 2022 року [19] орієнтує на впровадження космічних технологій та космічних інформаційних систем до сфери національної безпеки та оборони. Разом з тим Стратегія воєнної безпеки України [20] вказує на потребу оснащення сил оборони космічною технікою військового (подвійного) призначення. А Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України – створення ракетно-космічної техніки відповідно до існуючих та майбутніх потреб в озброєнні [21].

Підлягають створенню (розвитку) й спроможності щодо забезпечення моніторингу, оцінки космічної обстановки та оповіщення складових сил оборони про прольоти іноземних космічних апаратів, розвідки та дистанційного

зондування Землі подвійного призначення в інтересах підготовки і ведення операцій сил оборони (Стратегічний оборонний бюлетень України) [22].

Відносини військової складової національної космічної діяльності, як бачимо, регламентуються різними нормативно-правовими актами України. Така розпорошеність норм законодавства щодо стратегій, концепцій і програм розвитку космічних спроможностей не дає цілісного уявлення про механізм правового регулювання створення та використання космічної техніки оборонного та подвійного призначення тощо. По суті не існує єдиного, збалансованого правового поля, що створювало б сприятливі умови для розвитку складових частин космічних спроможностей.

Утім у контексті воєнних викликів сектор національної безпеки та оборони потребує:

а) забезпечення військового та політичного керівництва країни оперативною та достовірною інформацією про збройні сили супротивника, військові та промислові об'єкти країни, які є потенційними джерелами загрози для країни, що забезпечить підвищення ефективності управління збройних сил України при вирішенні можливих бойових задач;

б) одержання інформації про заходи безпосереднього переведу збройних сил та економіки країни потенційного агресора в режим підготовки до війни, виявлення можливих джерел військової загрози нападу;

в) виявлення замаскованих військових об'єктів потенційного противника;

г) виявлення та ідентифікація військових об'єктів;

д) спостереження за діяльністю угруповань військ вірогідного противника;

е) формування цілеспрямовувальних засобам враження та оперативне визначення результатів ракетно-бойових ударів. Визначення координат наземних об'єктів;

ж) виявлення протизаконних дій в зоні економічних інтересів країни [23].

Верховною Радою України прийнято за основу проєкт Закону України «Про Загальнодержавну цільову науково-технічну космічну програму України на 2021-2025 роки» [24], якою передбачається забезпечити новий рівень

виконання стратегічних державних завдань у сфері національної безпеки та оборони шляхом створення космічної техніки подвійного призначення, забезпечення системного отримання даних дистанційного зондування Землі з космосу для задоволення суспільних потреб у сфері оборони та безпеки держави. Заплановано створити сучасні технології спеціального використання космічної інформації відповідно до потреб обороноздатності держави та національної безпеки; забезпечити надання послуг та даних від систем координатно-часового та навігаційного забезпечення, контролю й аналізу космічної обстановки, системи спеціального контролю та сейсмічного моніторингу відповідно до міжнародних норм та вимог і потреб обороноздатності держави та національної безпеки; створити нові зразки та забезпечити модернізацію існуючих видів космічної техніки відповідно до міжнародних норм та вимог, а також потреб обороноздатності держави та національної безпеки тощо.

Між тим космічною програмою щодо провадження космічної діяльності в інтересах національної безпеки і оборони не визначаються конкретні заходи з їхнього виконання. Зазначені її положення належать до банкетних норм, оскільки подальше накопичення необхідних юридичних фактів має відбуватися за окремим актом Кабінету Міністрів України та виконуватися за державним оборонним замовленням. При цьому виділення державних коштів на реалізацію запланованих заходів здійснюватиметься виходячи з фінансових можливостей Державного бюджету України. Це означає, що реалізація запрограмованих державних завдань космічних програм у воєнній сфері перебуває у прямій залежності від наявності фінансових ресурсів держави.

Однією з найголовніших правових проблем розроблення космічних програм методологічного характеру є відсутність необхідного організаційно-правового зв'язку між державним і бюджетним плануванням щодо створення космічних спроможностей для сектора національної безпеки і оборони. Тобто формування та затвердження завдань космічних програм здійснюється безвідносно до реальних бюджетних можливостей їхнього фінансового забезпечення. Відтак існує правова невизначеність щодо дійсного ресурсного

гарантування виконання мети та завдань космічних програм із розвитку космічних спроможностей. Розподіл коштів на виконання різноманітних завдань і заходів унеможлиблює досягнення поставлених програмних цілей.

Проведене дослідження багаторічної практики реалізація космічних програм дає підстави для висновку, що запровадження програмно-цільового методу державного регулювання космічної діяльності в інтересах національної безпеки і оборони виявилось неідеальним та неефективним інструментом публічного адміністрування здійснення космічної політики, оскільки не забезпечило бажаного стану розвитку космічної техніки оборонного і подвійного призначення. Іншими словами, державне планування космічних програм за роки незалежності не дало змогу підвищити ефективність розв'язання невідкладних проблем провадження космічної діяльності у напрямку формування та розвитку космічних спроможностей у воєнній сфері. Нині державні органи сектору національної безпеки і оборони України не забезпечені затребуваними, наприклад, вітчизняними системами дистанційного зондування Землі, космічного зв'язку, координатно-часового та навігаційного забезпечення.

Розв'язання проблем невідповідності космічної діяльності сучасним загрозам і завданням забезпечення обороноздатності держави можливе за умови реалізації цілого комплексу заходів на основі аналізу основних тенденцій світової космічної діяльності в інтересах національної безпеки та оборони з урахуванням методологічних підходів до формування космічної стратегії держави [25].

Очевидна необхідність покращення засобів оборонного потенціалу нашої держави для гарантованої відсічі і стримування збройної агресії проти України обумовлює застосування комплексного юридичного підходу до удосконалення правового регулювання космічних відносин у воєнній сфері, осучаснення правових засобів та механізмів.

Першочергове завдання держави у воєнний і повоєнний час у цьому напрямку – це формування сприятливих умов для становлення та розвитку національних космічних спроможностей. Створення якісно нового механізму

правового регулювання потребує проведення систематизації розрізнених нормативно-правових актів щодо провадження космічної діяльності в інтересах національної безпеки й оборони та їх зведення у цілісний, внутрішньо узгоджений і структурований акт. Важливе нормативно-правове поєднання державного та бюджетного планування задля того, щоб безпекові та оборонні передбачення космічних програм носили не декларативний характер, а реалістичний з точки зору їхнього виконання.

Удосконалення правового регулювання аналізованих космічних відносин має здійснюватися шляхом розроблення єдиного нормативно-правового акта – проекту Закону України «Про державне регулювання діяльності зі створення та використання космічних спроможностей у воєнній сфері». Зокрема, цим актом мають визначатися організаційно-правові та фінансові основи державного регулювання відносин щодо формування космічних спроможностей, їх правовий режим; завдання та пріоритетні функціональні напрямки використання результатів космічної діяльності, космічних технологій та послуг у сфері національної безпеки і оборони України; правовий статус суб'єктів космічної політики та правові принципи її реалізації.